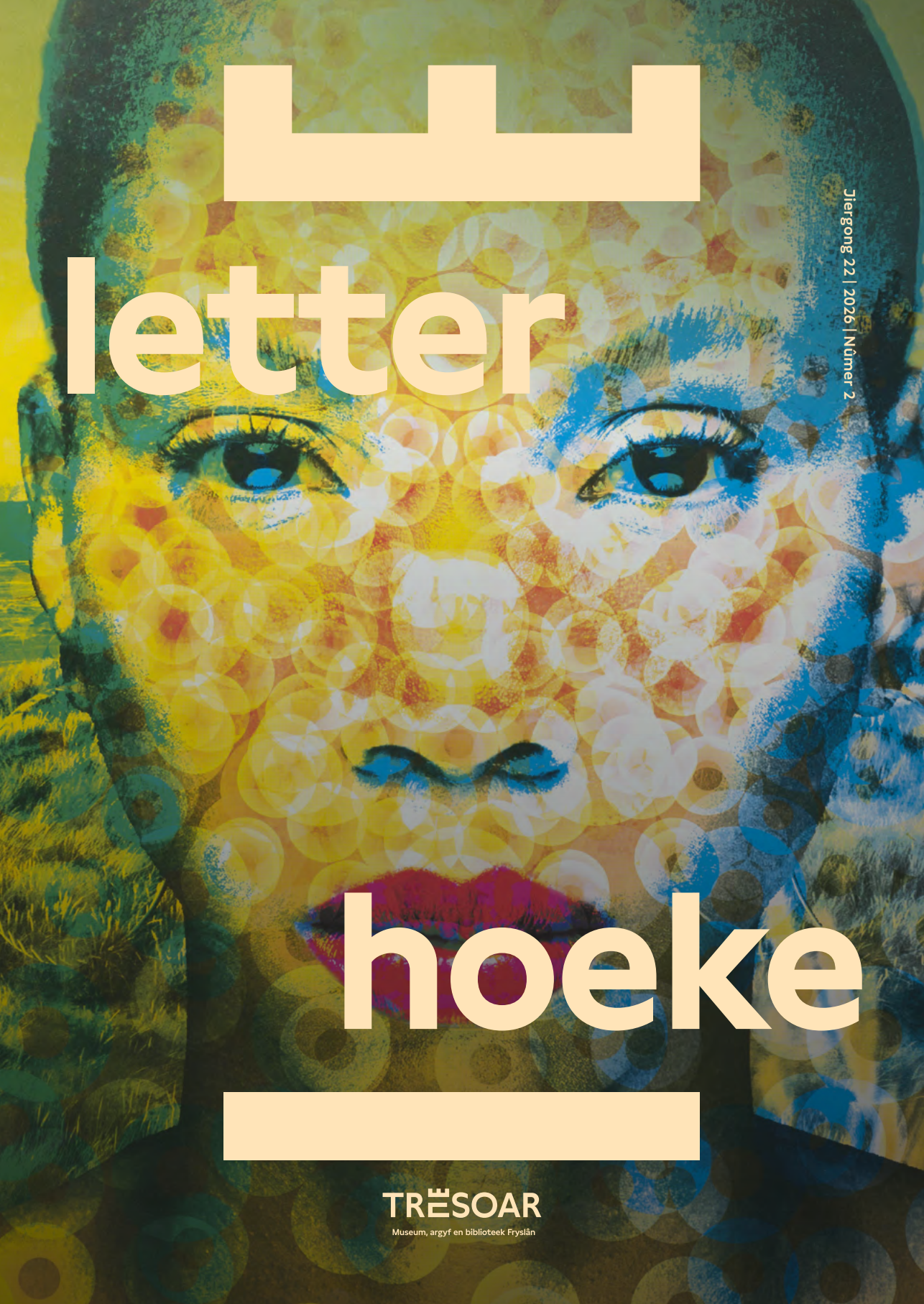

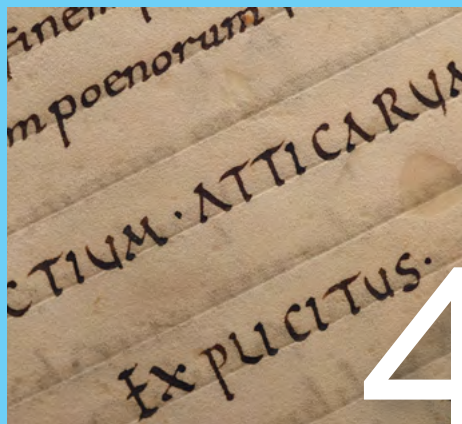
letter

hoeke

TRĚSOAR

Museum, argyf en biblioteek Fryslân

Ynhâld

4

10

12

16

4.

Collectie

150 jaar Bumakolleksje
Jacob Roep

7.

Boekfragment

'Blaas jezelf niet op,
zegt Epictetus'
Tinne Horemans

12.

Spotlight op het archief

Nieuw licht op
Margaretha Zelle
Riemer Janssen

6.

Collectie

Oudste *klassieke* boek
Arjen Dijkstra

10.

Operaasje audio

'Amoureuze poëzij'
Syds Wiersma

16.

Kolleksje

Minsken reitsje mei muzyk
Marijke de Boer

18

20

24

30

18.

Lezing

Waarom Franeker zijn universiteit moest sluiten
Arjen Dijkstra

20.

Undersiker oan it wurd

Langstme nei in deade see
Jilt Jorritsma

24.

Aanwinst

'Aan de Vriendschap gewijd'
Riemer Janssen

26.

Aanwinst

Oerol en altijd
Nena Huizinga

30.

Collectie

Een edelsteen in de kluis
Lauren Filarski

32.

Aktiviteiten

34.

Freonen fan Tresoar

150 jaar Bumakolleksje

Met een inspirerende avond op 20 november viert Tresoar het 150-jarig bestaan van de Bumakolleksje. De grondlegger en naamgever is de classicus Lieuwe Annes Buma (1796-1876). Na zijn dood liet hij 100.000 gulden na om een bibliotheek met Griekse en Romeinse taal- en letterkunde in zijn naam op te richten en aan de Klassieke Oudheid te wijden.

De Buma Bibliotheek was van 1934 tot 1967 gevestigd in dit pand aan de Grote Kerkstraat 29 in Leeuwarden.

Lieuwe Annes Buma werd geboren in Woudsend, als oudste kind van Anne Lieuwes Buma en Trijntje Sytzes de Jong. Het gezin Buma bestond uit vijf kinderen, maar het laatste kind overleed op jonge leeftijd. Vader Anne Lieuwes voer als koopvaardijkapitein op de galjoot *Vigilantie* onder meer naar het oostelijk Middellandse Zeegebied en werd zo vermogend. Hij werd koopman/rentenier toen hij in 1795 trouwde. Trijntje Sytzes de Jong kwam uit een welgestelde familie uit Smallebrugge. Haar familie bezat veel grond die zij zou erven. In 1800 kocht Anne Lieuwes papiermolen 'Het Springend Hert' in Makkum waar hij met het gezin ging wonen. Later verhuisden ze naar het Sloterdijkhuis in Makkum waar Lieuwe tot zijn overlijden heeft gewoond.

In het notarieel archief in Tresoar zijn veel overeenkomsten van leningen van de familie Buma aan familieleden en kennissen bewaard gebleven. In de loop van de tijd werden deze leningen terugbetaald. Anne Lieuwes kocht ook veel grond en onroerend goed. Zo werd de familie Buma steeds rijker. Nadat de vader in 1833 overleed, erfden de kinderen het vermogen. Zoon Lieuwe overleefde zijn broers en zus en ontving uiteindelijk ook hun erfenissen. Geen van de kinderen hadden nakomelingen.

Buma stond bekend als een stille, enigszins zonderlinge geleerde

Classicus

Al op jonge leeftijd bleek Lieuwes belangstelling voor de Klassieke Oudheid. Hij bezocht de Latijnse School in Kampen. Er is een voordracht bewaard gebleven die hij op deze school hield. In 1812 schreef hij zich in als student aan de universiteit van Groningen. Twee jaar later vertrok hij naar Leiden, destijds het belangrijkste centrum voor de studie van de klassieke talen in Nederland. Op 4 juni 1816 promoveerde Lieuwe daar tot doctor in de wijsbegeerte en letteren met het proefschrift *Specimen literarium inaugurale, exhibens miscellanea literaria*. Daarmee verwierf hij de academische titel van classicus. Na zijn promotie verbleef hij enige tijd in Parijs, waar de gerenommeerde Griekse filoloog Jean-François Boissonade vele buitenlandse studenten trok. Vervolgens keerde hij terug naar Leiden om rechten te studeren, maar die studie maakte hij nooit af.

Na zijn terugkeer in Makkum koos Buma niet voor een academische loopbaan of een openbaar ambt. Dankzij het familiekapitaal kon hij zich volledig wijden aan zijn geliefde studie van de Klassieke Oudheid. Zijn broer Johannes beheerde de familiebezittingen, waaronder de papiermolen, waardoor Lieuwe zich zonder financiële zorgen bezig kon houden met de wetenschap. Hij stond bekend als een stille, enigszins zonderlinge geleerde die vooral in zijn boekenwereld leefde. Hij had wel contact met andere geleerden, zoals Joost Hiddes Halbertsma.

Buma Bibliotheek

Buma legateerde omgerekend een miljoen euro aan de provincie Fryslân die de bibliotheek eerst in het Paleis van Justitie in Leeuwarden onderbracht en vervolgens bij de Provinciale Bibliotheek van Friesland in de Kanselarij aan de Tweebaksmarkt. In 1934 verhuisde de collectie naar een pand aan de Grote Kerkstraat 29. Nadat de Provinciale Bibliotheek in 1967 naar de Boterhoek verhuisde, kwam daar ook de Buma-bibliotheek bij in, met een eigen leeszaal en boekenmagazijn.

Nalatenschap

De grootste betekenis van Buma ligt in wat hij naliet. Uit zijn testament bleek dat hij een aanzienlijk deel van zijn vermogen had bestemd voor de bevordering van wetenschap en onderwijs. De Buma Bibliotheek groeide uit tot een van de belangrijkste gespecialiseerde klassieke bibliotheken van Nederland. Naast de Bumakolleksje liet hij ook geld na voor een fonds waaruit studiebeurzen voor een opleiding aan de universiteit en aan een gymnasium werden toegekend. Er was een fonds voor prijsvragen ter bevordering van innovaties in de agrarische sector en hij stelde 12.000 gulden beschikbaar aan de Noord- en Zuid-Hollandsche Redding-Maatschappij voor de inrichting en instandhouding van een reddingsstation in Moddergat. De reddingboot, die tot 1942 dienst deed, kreeg zijn naam *L.A. Buma*.

Attische Nachten

Bij de viering op 20 november is het oudste boek uit de collectie van Tresoor, *Attische Nachten* van Aulus Gellius uit 836, de inspiratie voor een avond vol cultuur, verhalen en beleving met diverse activiteiten zoals lezingen, workshops en muziek. Lees meer over *Attische Nachten* op de volgende pagina's. Scan de QR-code voor het programma.

Detail uit het
vuistdikke boek.
(Foto Haye Bijlstra)

Oudste *klassieke* boek

Nacht na nacht zat Aulus Gellius over zijn schrijftafel gebogen om op te schrijven wat hij overdag hoorde of las. Een 'middel tegen onwetendheid' noemde hij zijn boek *Attische Nachten*, dat ontstond uit die nachtelijke hersenspinsels. Wie was hij? En waarom is zijn boek zo bijzonder?

Aulus Gellius was een Romein die leefde van ongeveer 123 tot 165, in de tweede eeuw na Christus. Hij studeerde filosofie in Athene en had altijd iets bij zich om te noteren. Als hij de kans had, schreef hij - vooral 's nachts. Dat verklaart de titel van zijn boek *Attische Nachten*, want Athene ligt in Attica (een schiereiland in Griekenland). Gellius had brede interesses. Zijn aantekeningen gaan over filosofie, geschiedenis, taal en literatuur. Hij sprak veel mensen, vertelde over zijn lessen en las veel. Hij had een goed oog en een scherpe pen, de stukken die hij schreef zijn een soort essays - steeds maakt hij een punt, steeds probeert hij zijn lezers aan te zetten tot denken.

Tresoar heeft een heel oud handschrift van dit beroemde boek in bezit. Het is gekopieerd in het klooster Fulda (Duitsland) in het jaar 836. Het handschrift is dus 1200 jaar geleden overgeschreven, ongeveer 700 jaar na het leven van Gellius. In de bibliotheken van het Vaticaan, Leiden en Oxford liggen andere oude kopieën, die allemaal net iets van elkaar verschillen - maar die zijn of veel later geschreven (en 'maar' 800 jaar oud) of erg onvolledig. Het exemplaar van Tresoar is het oudste *klassieke* boek in Nederland. Daarnaast hebben we een kleine tachtig

publicaties die gaan over de *Attische Nachten*. Daar zit een exemplaar bij van de eerste keer dat het boek in druk verscheen, maar ook latere heruitgaven, vertalingen en studies naar Gellius' invloed.

Inhoudelijk raakt het boek aan duizenden andere werken, omdat Gellius schreef over bekende auteurs, zoals Homerus (ca. 800-750 v.Chr.), Socrates (ca. 470-399 v.Chr.) en talloze anderen. *Attische Nachten* bevat samenvattingen van Griekse en Latijnse teksten die door de eeuwen heen verloren zijn gegaan.

Dit jaar vieren we dat onze Bumakolleksje, waarin we werken over de Klassieke Oudheid - Gellius' tijd - samenbrengen, 150 jaar oud is. Ter gelegenheid van dat heuglijke feit hebben we de eerste Nederlandse vertaling van *Attische Nachten* laten maken, door Tinne Horemans. Zodat iedereen, ook mensen die geen Latijn en Grieks beheersen, toegang heeft tot deze belangrijke klassieke bron die zo'n centrale plek in onze bibliotheek inneemt. Op 20 november presenteren we het boek tijdens een bijzondere avond. Op de volgende pagina's volgt een fragment uit de publicatie.

'Blaas jezelf niet op, zegt Epictetus'

Quintus doctus inunde uicissimo
 anna cum oppidum ante allo pconale oppu-
 natu contra ab oppidam deperen emiquus pro-
 pugna deperibet. Sagittarum campundiope-
 uquique rimo radio parigunt potissime. sedu-
 iteam atque lapidem deorsum anstusum mitat.
 hoc locu est. nam nequam potest deorsum uer-
 peca micti. sed rursus uquique opame. quare
 miltet micti pauca abantur. multo minus. lequos
 maxime opus erat apertis horis deperendebant
 facillime. perperantabari eo antonum hiltanum
 phitopem. cui hoc tea usu uenisse. quod quadriga
 ut dixisset. ut conatui magis dntecqperque locu
 paut. puel lapidem uel pucta rursus uer-
 ciat. quam deorsum campelunop. facillime lacur
 sit depererunt hiltanum. quam exiltantur hiltanum
 na. Tu hiltanum conpato genere. quareqom. quod
 deperit. Inquit et lapide dnt. hoc deomni pepe-
 miltitelo dei pot. facillime autem lacur est pient
 dnt. q. deperen lacur riquid lacur. autem uel
 non pperit. sed cum modis et mptur lacur tempe-
 randus deperitur q. est. cum in ppona lacur. mo-
 deperit acq. pperit. mictenturque pperit. q. hiltanum.

ita scripsit

ΓΕΝΕΛ.
 ΚΑΤΑΤΗΝΤΗΣΑ
 ΝΓΙΓΝΟΜΕΝΗΝΑ
 ΡΑΤΕΙΣΛΕΓΟΝΤΑΙ
 ΕΙΣΙΑ ΑΚΟΛΑΣΤΟΙ
 ΤΑΣΤΗΣΤ ΡΟ ΦΗ
 ΚΑΤΑΤΗΝΤ ΡΟ
 ΕΛΩΤΗΤΗ

Gellius schreef zijn teksten in het Latijn en citeerde uit het Grieks. (Foto's Hays Bijlstra)

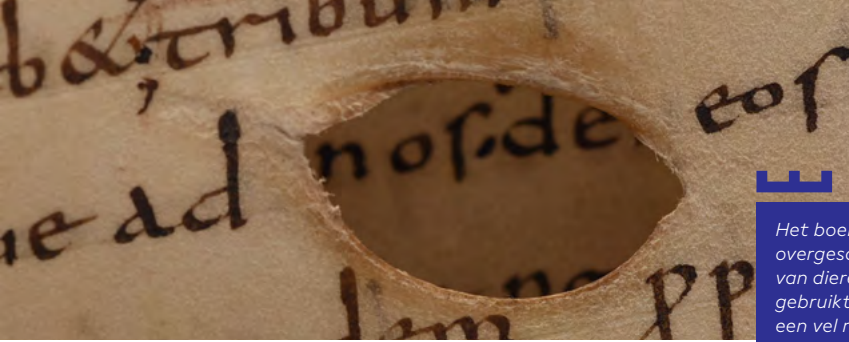
Herodes Atticus (oud-consul) zet een verwaande en opschepperige jongeman - enkel in naam een aanhanger van de filosofie - flink op zijn nummer. Dit doet hij met een citaat waarin de stoïcijn Epictetus gevat het onderscheid maakt tussen de ware stoïcijn en een kudde babbelzieke non-valeurs die dat pretenderen te zijn.

In dit fragment is Gellius te gast in het landhuis Cephisia, gelegen in een buitenwijk van Athene, niet ver van de zee. Athene is op dat moment het culturele centrum waar het intellectuele leven volop bloeit. Gellius volgt hier na een opleiding retoriek, die hij net heeft afgerond in Rome, een aanvullende studie in de wijsbegeerte, net als vele jonge mannen in die tijd. Vooraanstaande stadsbewoners boden in zulke gevallen graag gastvrijheid. Gastheer is Herodes Atticus, een beroemd Grieks pronkredenaar die consul was in 143 na Christus.

1 Tijdens ons studiejaar in Athene, nodigde Herodes Atticus, een oud-consul die prachtig Grieks sprak, senator Servilianus en mezelf regelmatig uit in zijn landhuis vlakbij de stad, samen met heel wat andere stadsgenoten die van Rome naar Griekenland waren gereisd om daar hun geestelijke ontwikkeling te verfijnen. **2** Tijdens ons verblijf in landhuis Cephisia wisten we de onbehaaglijke warmte, zowel de hoge temperaturen tijdens de zomer als de felle zon tijdens de herfst, te ontvluchten in de schaduw van de reusachtig grote bossen en op de lange en aangename lanen. Ook de verkoelende ligging van het huis en zijn elegante baden met sprankelend water boden soelaas. En ten slotte was er de charme van het landhuis als geheel: van alle kanten weerklonk het geluid van opspattend water en vogels die floten.

Een drammerige praalhans, die pretendeert een stoïcijn te zijn, alles beter te weten en het volmaakte geluk bereikt te hebben, bederft echter de pret. De gasten kijken verveeld op hun horloge. Gelukkig is er de spitsvondige Herodes, die weet hoe hij de jongeman de mond moet snoeren. Dat doet hij met een citaat van de beroemde stoïcijn Epictetus, die gevat het onderscheid weet te maken tussen echte stoïcijnen en waardeloze praatjesmakers.

3 Hier verbleef in die tijd ook een jonge student in de wijsbegeerte, naar eigen zeggen een aanhanger van de stoïcijnse filosofie, maar in wezen niet meer dan een ordinaire praatjesmaker. **4** Deze jongeman had de gewoonte tijdens gesprekken, die onder de gasten meestal na het avondmaal plaatsvonden, zonder enige bedachtzaamheid of kennis van zaken vervelende en langdradige uiteenzettingen te geven over de grondbeginselen van de wijsbegeerte. En hierbij beweerde hij dat in vergelijking met hém al de anderen - de meest virtuoze sprekers van de Attische taal, elke Romeinse man in toga, en wie dan ook met een Latijnse naam - onbehouden boeren waren. Intussen diste hij ook wat moeilijke woorden op, naast allerlei valstrikken die in een syllogisme of drogredenering kunnen schuilgaan. Verder wist hij te vertellen dat niemand behalve hijzelf in staat was ingewikkelde vraagstukken als 'de heerser', 'de zwijgzame', 'de stapel' en andere vraagstukken op te lossen. En in alle ernst beweerde hij dat er niemand op de wereld rondliep die de moraal, de aard van de menselijke geest en het ontstaan van de deugd met de daarbij horende verplichtingen en beperkingen, grondiger onderzocht, begrepen en doordacht had dan hij. En dit gold ook voor de ellende veroorzaakt door ziekte of de sores na het begaan van een stommiteit; dito voor de val en ondergang van de ziel. **5** Lichamelijke pijn, een levensbedreigende gebeurtenis, of zelfs een martelarij, niets kon zijn verworven toestand van geluk - ja, een stadium dat hij meende bereikt te hebben - verstoren of ontregelen. Nooit zou angst de blijmoedige blik van de stoïcijnse filosoof overschaduwen. Van dit alles was hij rotsvast overtuigd. **6** Deze jongeman bleef maar doorgaan met dit ijl gebluf. Toen de gasten, afgepeigerd door al dat gemeier, zich stevig begonnen te ergeren en vol verlangen uitkeken naar het einde, nam Herodes Atticus het woord. In het Grieks, zoals gewoonlijk. "Sta mij toe, u, meest vooraanstaande der filosofen, uit het boek van Epictetus, de allergrootste stoïcijn, voor te lezen wat hij dacht en zei over dit soort dikdoenerij van u. Aangezien wij, die u wegzet als niet deskundig, u niet van antwoord kunnen dienen." Hierop liet hij het eerste hoofdstuk van de Epictetus' *Colleges* brengen, een oeuvre dat door Arrianus was samengesteld.

Het boek is in het klooster van Fulda overgeschreven. Het perkament (gemaakt van dierenhuid) was duur en daarom gebruikten ze ook mindere kwaliteit, zoals een vel met een gat erin, waar de kopiïsten om heen schreven. (Foto Haye Bijlstra)

In dit boek zet deze hooggeachte grijsaard jonge knapen die zichzelf 'stoïcijnen' plegen te noemen, met een welverdiende reprimande op hun nummer. Deze jongelui tonen geen vlijt of leiden geen goed leven, ze kletsen louter over onbenullige kwesties of over wat ze leerden uit handboeken bedoeld voor kinderen. **7** Men haalde het boek tevoorschijn en Herodes las de passage - hier verderop ingelast - voor. In die passage maakt Epictetus met humor, maar in alle ernst het onderscheid tussen een waarachtige en authentieke stoïcijn, die beslist elke moeilijkheid of dwang trotseert, die je onmogelijk voor de gek kan houden en die vrij, rijk en gelukkig is, en, aan de andere kant, een bende praatjesmakers die zichzelf 'stoïcijnen' plegen te noemen. Sluw eisen deze praatjesmakers de naam van de meest verheven filosofenschool op door voor de ogen van hun luisteraars een rookgordijn van holle frases en spitsvondige redeneringen op te trekken.

8 "'Vertel mij over goed en kwaad.' - 'Goed, luister: De wind van Troje dreef mij naar het land van de Ciconiërs. **9** Van alle dingen zijn sommige goed, sommige slecht, en weer andere zijn neutraal. De goede dingen nu zijn de deugden en wat daartoe behoort, de slechte dingen zijn de ondeugden en wat hier deel van uitmaakt. Het neutrale zit hier tussenin: rijkdom, gezondheid, leven, dood, plezier, pijn.' - **10** 'Hoe weet jij dit?' - 'Hellanicus zegt dit in zijn Geschiedenis van Egypte.' Maar wat maakt het uit, of Diogenes in zijn Ethica dit zegt, of Chrysippus of Cleanthes? Heb jij dan één van deze zaken onderzocht en een eigen mening gevormd? **11** Laat eens zien hoe jij het uithoudt op een schip dat door storm geteisterd wordt. Kun jij je deze indeling [tussen deugd en ondeugd, red.] voor de geest halen wanneer het zeil kraakt en je het luid uitschreeuwt? Wanneer zo'n lorejas naast je komt staan en zegt: 'Vertel mij, in naam der goden, wat je me even te voren zei. Schipbreuk lijden is geen ondeugd omdat het geen deel uitmaakt van wat ondeugd is, toch?'

Zou je echt geen stuk brandhout naar deze man slingeren en schreeuwen: 'Wat hebben wij met jou te maken, man? Wij gaan ten onder, en jij maakt hier grapjes!' **12** Of als de keizer je zou ontbieden en ter verantwoording roepen..."

Met dit citaat van Epictetus, lijkt Herodes/ Gellius uitdrukking te geven aan de Romeinse afkeer van boekenwijsheid. Een echte filosoof is gemodelleerd naar de overtuiging waarover hij spreekt, zegt Epictetus. Hij weet niet alleen dat zaken als leven en dood voor een stoïcijn 'neutraal' zijn en hem dus onverschillig moeten laten, hij probeert dat ook in de praktijk om te zetten. Een joch dat zijn mond vol heeft van stoïsche beginselen kan je bezwaarlijk een stoïcijn noemen. Nee, slechts een druktemaker die, eenmaal in het oog van de storm, staat te trillen op zijn benen. Veel geblaas, weinig wol. Het is programmatisch voor de Attische Nachten: afkeer van holle praatjes.

13 Na deze woorden zat deze brutale jongeman er roerloos bij, alsof niet Epictetus deze hele reprimande jegens anderen had uitgesproken, maar Herodes jegens deze jongeman zelf.

Vertaling

Dit fragment (1.2) komt uit *Attische Nachten* in een vertaling van Tinne Horemans. De titel van het fragment heeft ze zelf bedacht. De cursieve tekst tussen het fragment is de begeleidende uitleg. In de inleiding van de bloemlezing krijgt de lezer verdere uitleg over o.a. het stoïcisme, Epictetus en Herodes.

F

De kommissaris fan de Keninginne yn Fryslân Linthorst Homan oerlanget Rixt de oarkonde dy't by de Gysbert Japicxpriis heart. (Foto Leeuwarder Courant)

'Amoureuze poëzij'

Earder dit jier hat Omrop Fryslân syn histoaryske argyf fan mear as 35.000 radio- en telefyzjebannen oerdroegen oan it Frysk Film & Audio Argyf (FFAA) en Tresoar. Dat betsjut in ferdûbeling fan de film- en audiokolleksje fan it FFAA. Yn it Omrop Fryslân-argyf sitte samplings mei prachtich Frysk film- en audio-erfgoed. It âldste part fan it argyf is hiel bysûnder: omtrint twatûzen 78-toerenglêsplaten út de tiid fan de Regionale Omroep Noord (RON). De samling foarmet it Fryske part fan de RON, dy't fan 1945 oant 1959 útstjoerde. Doe kaam Oerisel derby en waard it de RONO - mei de lêste O foar Oost.

In heldere, steatlike stim

De RON waard fuort nei de oarloch oprjochte en makke radioprogramma's foar Grins, Fryslân en Drinte. De studio wie yn Grins, mar der kaam al rillegau ek in studio yn Ljouwert. Yn july 1946 makke de RON bekend dat der mear romte foar Frysk kaam: it wykliks kertier waard útwreide ta wykliks trije kertier. Earst tsien minuten nijs en aktualiteit - benammen brocht yn it Hollânsk, mei no en dan in ûnderwerp yn it Frysk -, dan in Fryske sprekker - de rubryk 'Stimmen út it heitelân' - en ta beslút fiifentweintich minuten Fryske muzyk.

It earste Frysktalige item fan de RON wie op 25 augustus 1945. It waard fersoarge troch it Lyts Frysk Toaniel fan Barend van der Veen, mei 'Hoe't in soldaat oan de kost kaam'. Spitigernôch is dat item ferlern gien. De âldste bewarre bleaune opname yn it RON-argyf is in reportaazje út begjin 1946 fan it NK-reedriden manlju op Thialf, doe fansels noch natoeriisbaan.

Ast troch de platesamling fan de RON blêdest, falst fan de iene fernuvering yn de oare. Ik beheine my ta in pear literêre hichtepunten. Dit binne gjin koarte fragminten, mar registraasjes dy't faak fêstlein waarden op meardere platen.

Gysbert Japicxpriis

In lûdopname fan de útrikking fan de earste Gysbert Japicxpriis yn 1947 yn Boalsert oan Obe Postma; fraachpetearen fan û.o. Jo Smit mei Fryske skriuwers; de útrikking fan de Gysbert Japicxpriis yn 1953 oan Rixt, mei it tankwurd fan de dichteres; de balladen fan Douwe Tamminga (dy't yn 1957 de Gysbert Japicxpriis krige foar syn bondel *Balladen*); de útrikking fan de Rely Jorritsmaprizen op 10 maaie 1958 yn Mantgum; in fraachpetear fan Fokke Sierksma mei Anne Wadman; ferskate Fryske harkspullen, lykas 'It fyfte gebod' en 'Doarp yn opskuor'.

Spitigernôch stiet de stim fan Obe Postma by de útrikking yn 1947 net op de plaat. Mar dy fan Rixt (Hendrika Akke van Dorssen) seis jier letter wol. Ik koe har stimme fan guon fersen dy't se ynsprutsen hie, bygelyks foar Operaesje Fers. In heldere, steatlike stim. It lûd fan in grande

dame. Yn 1953 hearre wy in oare kant fan har. Dat se it prachtich opsizze kin, frijmoedich en mei in soad humor. It publyk hinget oan har lippen. Sa neamt se de anekdoate dat se mei it manuskript fan *De Gouden Rider*, dêr't se de Gysbert Japicxpriis foar kriget, by de boekbinder komt. De bondel wie klear, seit se, 'mar noch yn de ûnderklean. Doe gyng ik nei de boekbinder ta om in mantel foar de Gouden Rider út te sykjen. De man seach my oan.

- 'Is 't in berneboekje, mefrou?'
- Ik sei: 'Nee, it is in bondel poëzij.'
- 'Religieuze poëzij?'
- 'Nee, amoureuse.'

Doe bûgden wy ús beide tige bedaard en earnstich oer it staleboek hinne. Mar ynwindich hie ik in ôfgryslke wille en ik sei tsjin mysels: Ferbeeld dy mar neat, âlde. Dyn uterlik suggerearret neat oars mear as berneboekjes en religieuze poëzij.'

In soad hilariteit en daverjend applaus folgen.

De Omrop hat de twatûzen glêsplaten inkelde jierren lyn by in spesjalistysk bedriuw digitalisearje litten. No't de platen oan it FFAA oerdroegen binne, kinne wy se argivearje en de gegevens en oantekeningen op de hoezen keppelje oan de digitale bestannen. Dêrnei kin de kolleksje online set wurde. Mar twatûzen platen ferwurkje is in hiele put. De earste stappen om dizze âldste Fryske radio-opnamen online tagonklik te meitsjen, binne set.

Scan dizze QR-koade om it tankwurd fan Rixt te hearren.

Scan dizze QR-koade om de taspraak te lêzen.

Nieuw licht op Margaretha Zelle

Deze zomer is in Leeuwarden het 150ste geboortjaar van Margaretha Geertruida Zelle (1876-1917) herdacht. Ze is bekender onder de naam 'Mata Hari', de artiestennaam die ze aannam in 1904 in Parijs. Ze zou daarmee de geschiedenis ingaan als een legendarische exotische danseres en vermeend spionne.

Illustratie: Ydwine de Boer

De in Leeuwarden geboren Margaretha Zelle leidde een kleurrijk maar tragisch leven; niet alleen haar danscarrière spreekt tot de verbeelding, ook haar grillige levenswandel en haar dood (ze werd geëxecuteerd) dragen hieraan bij.

Tresoar heeft een collectie 'brieven en foto's Margaretha Zelle (Mata Hari)' (toegang 1807). Deze verzameling (geschonken in 2014) is bescheiden van omvang, maar groot in inhoud. De brieven daarin zijn geschreven in de periode 1902-1904. De meeste zijn van Margaretha Zelle, en gericht aan Edward MacLeod, een oudere neef van haar man die in deze periode haar vertrouweling was. Zelle en haar echtgenoot Rudolph (roepnaam: John) MacLeod kwamen in 1902 terug naar Nederland, na een verblijf van enige jaren in Nederlands-Indië. Hun huwelijk was niet goed en in augustus 1902 werd een scheiding van tafel en bed uitgesproken - de definitieve scheiding volgde in 1907.

De brieven laten de (soms moeizame) relatie tussen Margaretha en de MacLeods zien en uit alles blijkt dat de scheiding een lange en turbulente aanloop had.

Aanvulling

In 2019 kreeg Tresoar van dezelfde schenker een aanvullende hoeveelheid brieven, inclusief transcripties. Al deze brieven zijn uit 1902 en gericht aan Norman MacLeod, die ook een neef van John was. Deze Norman werd, volgens de schenker - een nazaat van de MacLeods - door Margaretha als hoofd van de familie gezien. De meeste van deze brieven zijn geschreven door John MacLeod. Van Margaretha zijn er twee overgeleverd en dan is er nog een aantal van de zus van John, Louise.

Bij mijn weten zijn deze brieven nooit eerder gepubliceerd of anderszins toegankelijk gemaakt. Ik durf niet met zekerheid te zeggen of ze nieuwe info bevatten, daarover mogen de Mata Hari-specialisten oordelen. Wel is duidelijk dat deze brieven meer details over de aanloop naar de scheiding bevatten dan de eerste schenking. Zorgen over (het gebrek aan) zorg voor en zeggenschap over het kind van John en Margaretha staan daarin centraal.

De oudst gedateerde brief is van 19 februari 1902. John schrijft aan zijn neef Norman dat Margaretha graag naar Nederland terug wil. Tegen zijn zin, want hij schrijft over het 'doorlopend zeuren mijner vrouw [...] over Holland en nog eens Holland'. Bij terugkomst in Nederland, na 20 februari 1902, bivakkeerden hij, Margaretha en hun dochttertje Non of Nonnie bij zijn zus Louise te Amsterdam.

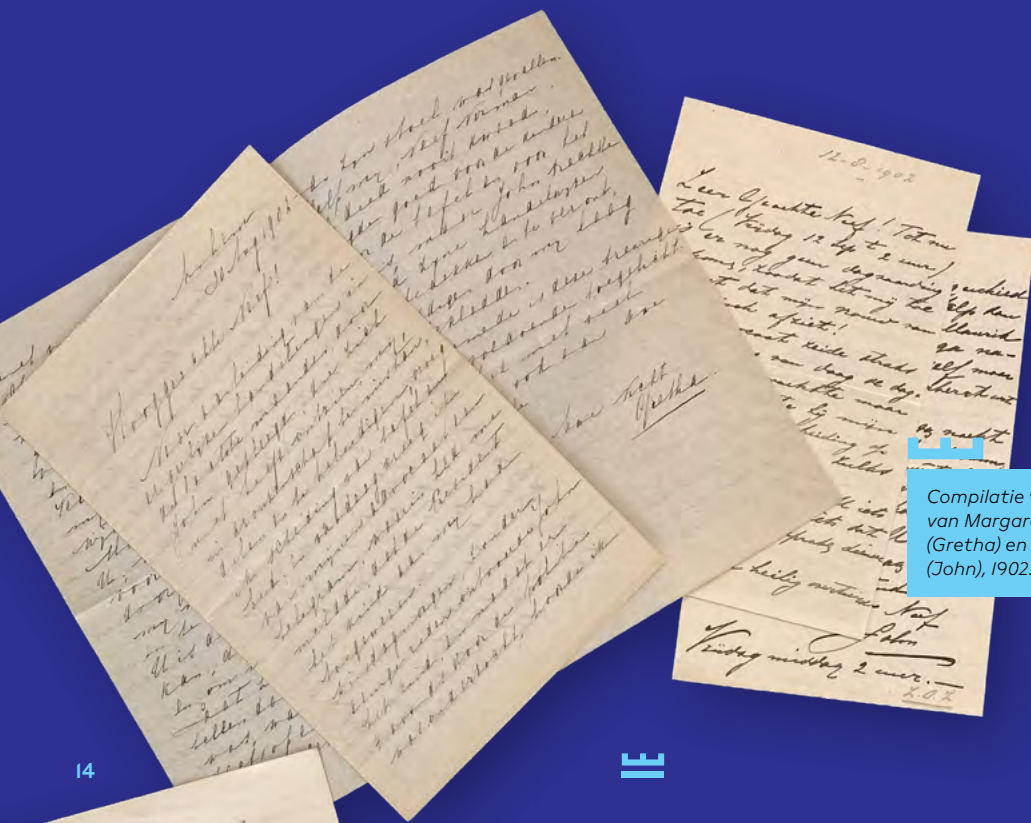
Louise was de inwoners op een gegeven moment wel beu. 'La jouissance finit avec la possession is ook weder bij mij bewaarheid', zo beklagt ze zich op 15 mei 1902 bij Norman, oftewel: Gasten en vis blijven maar drie dagen fris. Uiteindelijk zouden ze zeven weken bij Louise verblijven. Margaretha zou daarna richting Arnhem zijn vertrokken.

Van een goede verstandhouding tussen John en Margaretha is al lang geen sprake meer. Louise constateert dat haar broer beter een plekje voor zichzelf kan gaan zoeken en vraagt Norman om hier bij John op aan te dringen. Vooral Margaretha moet het ontgelden: "t is onhoudbaar met haar, weet U, ze is brutaal, onbeschaamd' en 'mijn geheele huishouding en zaak is in de war, omdat 't [Margaretha, red.] een totale slons is.' Ook zouden John en Margaretha nauwelijks met elkaar communiceren. Dit zorgt ook voor spanningen in Louises privéleven. John houdt, waarschijnlijk tegen beter weten in, de moed er nog in. Op 24 mei 1902 schrijft hij aan Norman dat 'van huwelijks ontbinding (sic) kan nooit sprake zijn daar wij geen van beiden de kleine lieveling [dochter Nonnie, red.] willen verlaten: zij omdat zij weet dat het kindje de eenige band is die mij bindt en ik omdat ik het nonnetje niet wil zien ondergaan.'

Verstoorde verhoudingen

De verhoudingen tussen Margaretha en haar schoonzus raken later ernstig verstoord, zo blijkt uit een brief van Margaretha aan Norman van 1 september 1902. Ze beklagt zich in felle bewoordingen over Louise: 'Zij is een slecht karakter zonder schaamte, noch voor eer noch voor naam' en haar 'schandelijke invloed [...] op John' en 'verhouding tot John is [...] onnatuurlijk'. Maar ook John moet het ontgelden.

Een dag eerder beschrijft ze hem zo: '... John is woest en ruw. Hij heeft door zijne levens-opvatting geen respect meer voor 'de vrouw!'. En hij zou een notoire vreemdganger zijn - Margaretha zou daar schriftelijk bewijs van hebben. De enige die hem zou kunnen terechtwijzen, zou zijn zuster Louise zijn, maar die doet, volgens Margaretha, niets. In diezelfde brief schrijft Margaretha dat ze de kwade dronk van John beu is - hij zou haar 'in dronkenschap mishandelen en beledigen' en scheiding van tafel en bed hebben aangevraagd. Nonnie is haar door de rechter toegewezen, maar enkele dagen eerder zou John, met medeweten van Louise, het meisje meegenomen hebben. Gelukkig hoorde ze dezelfde dag nog waar Nonnie verbleef en heeft ze het meisje 'machters de wet' (met hulp van de politie) teruggehaald.

Compilatie van brieven van Margaretha (Gretha) en Rudolph (John), 1902.

Was Johns actie een regelrechte ontvoering, zoals Margaretha impliceert? In een brief van 6 september van Louise aan Norman doemt een ander beeld op. Vanwege onenigheid over het welbevinden van Nonnie, zou John haar op dinsdag 26 augustus naar een bevriende familie, Van Mourik, in Velp hebben gebracht. In een briefje aan Margaretha zou hij hebben geschreven waarom hij hiertoe kwam en stelde hij voor dat zij samen op 2 september Nonnie zouden gaan bezoeken. Volgens Louise zou Margaretha hysterisch hebben gereageerd op de constatering dat John hun dochter naar elders had gebracht, er was toch immers een gerechtelijke toewijzing? Maar John vernam pas op 27 augustus van deze toewijzing. Was er sprake van miscommunicatie?

Margaretha zag dat anders. Op 2 september schrijft ze aan Norman dat, hoewel ze 'vrij [is] van mishandelingen' en 'het kind [mij is] toegewezen', 'John met Louise en een advocaat mij het kind [tracht] afhandig te maken en te blameren'. Ze maakt zich grote zorgen en vreest een schandaal.

Huwelijksfoto van Rudolph MacLeod en Margaretha Geertruida Zelle, 1895.

Razende furie

Margaretha was niet de enige die zich zorgen maakte over Nonnie. Op 12 september 1902 schrijft John aan Norman dat hij vreest dat Margaretha hun dochter iets aan zou kunnen doen, als gevolg van alle echtscheidingsperikelen - John trachtte door middel van een dagvaarding zeggenschap over Nonnie te krijgen, zo blijkt uit deze brief. Hij is bezorgd over het welzijn van Nonnie en de gemoedstoestand van Margaretha hierin: '[ik] ben [...] bang voor het kindje als de furie (Margaretha) in een waanzin-aanval losbreekt. [...] wat [zal] ze misschien doen als zij hoort het af te moeten geven maar dit feitelijk nog niet geschied is[?]' En: 'Ziehier waarom ik er nachts wakker lag en in Godsnaam liever het kind kwijt [raak] [John bedoelt: opnieuw onderbreng bij de familie Van Mourik te Velp, red.] dan dat het door de razende furie half gek bij mij komt.' In een post scriptum schrijft John dat hij denkt dat Margaretha tot alles in staat is: 'het desnoods vermoorden in haar woede.'

Op 16 september 1902 meldt John aan Norman dat hij de toekomst somber inziet. Hoewel John verwacht dat de rechtbankpresident de toekomstige zorg over Nonnie uiteindelijk aan John toewijst, vermoedt hij dat hij verplicht gaat worden om alimentatie aan Margaretha te betalen - Margaretha heeft een dagvaarding hiertoe ingediend en daarnaast verwacht John dat zij Nonnie niet aan hem zal afstaan. Uit verdere brieven aan Norman blijkt dat John zijn financiën slecht op orde heeft en de eisen van M. 'alleronmogelijkst' vindt.

Het verdere verloop van deze tragische geschiedenis is te herleiden uit de brieven die in 2014 zijn geschonken. In 2016 heeft oud-collega Lourens Oldersma deze brieven gepubliceerd en voorzien van context in het boek *Denk niet dat ik slecht ben. Margaretha Zelle vóór Mata Hari*.

Minsken reitsje mei muzyk

De bandleiden fan Reboelje (f.l.n.r.): Tiede Lanting (1965-2018), Durk Hogendorp, Tsjerk Bootsma, Marius de Boer (1961-2023) en Rommert Reitsma. (Foto Hessel R. Rozema)

‘Ik fyn dy sa leaf...’ Noch altyd hear ik it Marius de Boer yn myn holle sjongen. ‘Famke... houtkapper’ sjongt in kolkjende kliber Bernleffers werom, yn antwurd op de garismatyske sjonger fan Reboelje. Net allinne sy hawwe it swit op ‘e kop. Ek de bandleiden Tsjerk Bootsma, Durk Hogendorp, Tiede Lanting en Rommert Reitsma spylje fol fjoer, ticht opinoar troppe op it ferheginkje dat it poadium yn de Pizel yn Grins is.

As it my goed heucht, hie Marius de Boer in swartlearen broek oan. Syn karakteristike stim en de betoverjende muzyk namen it publyk folslein mei yn de lytse sosjéiteit fan de Fryske studinteferiening. Swit dripte fan de muorren, sykhelje koe inkeld troch de holle omheech te dwaan, dêr wie noch wat soerstof.

Wannear’t dit wie? Songen se wol dit ferske? Hie Marius in learen broek oan? Miskien is it yn myn holle nei al dy jierren in moai ferhaal wurden en binne ferskate oantinkens oan elkoar knope. Fan it optreden ha ik gjin taastber bewiis. Der hat grif in oankundiging yn *De Harpe* stien, it blêd fan Bernlef.

By ús muzyk spilet emoasje in belangrike rol

Miskien binne der foto's makke? Dat is fêst werom te finen, mar wol ik útsykje wannear't it krekt wie? Foar it gefoel makket it net út. Mei in glim tink ik deroan werom. It wie machtich en ik wie derby. As Friezen ûnder elkoar wienen se 'gewoan' ien fan ús, mar gewoan wienen se fansels net. It wie krekt hiel bysûnder.

Reboelje makke rockmuzyk, mei poëtyske Fryske teksten. Dat wie yn dy tiid net fanselssprekkend en dêrmei sljochten se it paad foar tal fan oare bands. De kar foar it Frysk lei Marius de Boer ris sa út: 'By ús muzyk spilet emoasje in belangrike rol en it Frysk is foar my de meast geskikte taal om gefoelens mei út te drukken.'

It nûmer 'It famke de hûn en de houtkapper' stiet op de earste cd *Reboelje yn in sabeare wrâld* dy't yn 1987 útkaam. Yn de 16 jier dat Reboelje bestie, makken se 9 albums. Kreativiteit en it sykjen nei nije foarmen wienen al dy jierren in belangryk ûnderdiel foar de band. It konseptalbum *Magysk Teater* út 1991 wie ynspirearre op de roman *Der Steppenwolf* fan de Dútske skriuwer Hermann Hesse. Dêrmei woe de band in ferhaal fertelle. Letter woenen se it ferhaal ek sjen litte. Yn 1996 makken se de muzykteäterproduksje *De Brulloft* en yn 2002 folge *Blau Paradys* oer skilder Boele Bregman. Oer *De Brulloft* sei Marius de Boer: 'It skriuwen fan in rocknûmer is maklik, mar wy wolle altyd wat taheakje, it stik in ekstra diminsje jaan.' Yn 2002 krige Reboelje de Bernlefprîis, in nije provinsjale priis foar it bêste Frysktalige liet.

Sfear neamde Marius de Boer yn 1990 yn in ynterview it belangrykste yn de muzyk en de teksten. 'Elk nûmer moat in bepaalde sfear hawwe. Net samar in oerflakkich gefoel, mar wat dat de minsken yn de seal rekket.' Dat is by my slagge, doe by Bernlef. Dat is net te fangen yn bewiis, mar argyf materiaal kin soks wol ta libben bringe.

Helpsto mei it ferhaal fan Reboelje te bewarjen?

Mei de leden fan de band en oare belutsenen wurket Tresoar oan in kolleksje foar it argyf, sadat it ferhaal fan Reboelje bewarre bliuwt foar de takomst. Hasto noch materiaal (opnamen, foto's, posters) fan Reboelje op souder te lizzen? Kom del op de ynbringdei op 19 septimber by Tresoar en diel dyn ferhaal.

Scan de QR-koade om de dokumintêre 'Reboelje, freonen yn de muzyk' fan Omrop Fryslân út 1999 te besjen.

Waarom Franeker zijn universiteit moest sluiten

E

Cuvier was de eerste onderzoeker die de Pterodactylus identificeerde als een klein vliegend reptiel. Het vloog rond boven de dinosauriërs in het Mesozoïcum. Tekening uit het boek Le Pterodactylus Kochi du musée Teyler, door T.C. Winkler uit 1874.

Wat hebben dinosauriërs te maken met het einde van de Universiteit van Franeker? Veel meer dan je op het eerste oog zou zeggen. In een dubbellezing vertellen Ilja Nieuwland en Arjen Dijkstra op 29 oktober over de opheffing van de Franeker Universiteit en wat Georges Cuvier, een van de eerste paleontologen uit de geschiedenis, ermee te maken had.

Aan het einde van de achttiende eeuw maakte de ambitieuze Franse wetenschapper Georges Cuvier (1769-1832) snel carrière. Hij was opgegroeid in het noordoosten van Frankrijk en had onderwijs genoten in Stuttgart. Als leerling en student viel hij op door zijn enorme honger naar kennis. Hij excelleerde zowel in talen als in de natuurwetenschappen. Na zijn studies werd hij tutor van een jonge edelman in Normandië en trok uiteindelijk naar Parijs. Ook daar vielen zijn talenten op, nog voor zijn dertigste publiceerde hij al een baanbrekend artikel over fossielen en wat we later 'paleontologie' zijn gaan noemen. Aan het begin van de negentiende eeuw was hij hoogleraar aan het prestigieuze Collège de France in Parijs en een van de meest vooraanstaande onderzoekers ter wereld. Cuvier was een overtuigd protestant. Hij had het geluk dat na de Franse Revolutie van 1789 dit geen belemmering meer vormde voor een carrière als onderzoeker en academicus. Rond 1810 bleek het zelfs een eigenschap die hem in staat stelde om mee te werken aan een van de grootste onderwijs hervormingen uit de geschiedenis.

Mes in het onderwijs

Na de Franse Revolutie waren grote delen van Europa uiteindelijk onder het regime van Napoleon gekomen. Dat bracht lang veel voorspoed, maar na een aantal jaren liepen de uitgaven van de Fransen uit de hand, terwijl Napoleon doorging met kostbare oorlogen te voeren. Er moest bezuinigd worden en een van de velden waarin dit gebeurde was het hoger onderwijs. Vanaf de late middeleeuwen waren op allerlei plekken universiteiten opgericht. Alleen Nederland, sinds 1810 deel van het Franse Keizerrijk, telde er al een stuk of zeven. De belangrijkste instelling was al sinds de zestiende eeuw Leiden. Er waren wat kleinere als Harderwijk, Deventer en Franeker, maar ook wat grotere zoals Utrecht en Groningen. Hier moest het mes in, vond men in Parijs.

Omdat Cuvier een protestantse achtergrond had, maar wel een aanhanger was van de Franse Revolutie en daarnaast een vooraanstaand geleerde kreeg hij samen met de diplomaat François Noël (1756-1841) de opdracht om in 1811 te onderzoeken wat er in Nederland diende te gebeuren. Het uitgangspunt daarbij was heel duidelijk: er mocht maar één echte universiteit overblijven. Er moest een rapport komen dat keizer Napoleon de mogelijkheid gaf te besluiten welke instellingen er dicht konden.

Beide heren brachten een bezoek aan de universiteiten in het westen van Nederland, maar voor de noordelijke gebieden splitsen ze zich op. Hun onderzoeksopdracht was namelijk niet beperkt tot alleen de voormalige Republiek der Nederlanden, ook in het noorden en westen van Duitsland moesten ze onderzoeken welke universiteiten gesloten konden worden. Noël ging naar de Duitse steden, Cuvier bracht een vermaard bezoek aan Friesland en Groningen. De uitkomst is bekend, maar hoe speelde het zich af? En... wat hebben dinosauriërs hiermee te maken?

In de dubbellezing op 29 oktober gaat Ilja Nieuwland (Huygens Instituut) in op de onderzoeker Georges Cuvier. Wie was hij, wat heeft hij betekend voor de paleontologie en wat was zijn band met Nederland? Arjen Dijkstra (Tresoar) zoomt in op de Franeker Universiteit. Wat trof Cuvier aan bij zijn bezoek in 1811? En waarom werd tot sluiting overgegaan?

Langstme nei in deade see

 Skippen farre fan
De Lemmer nei de
Sudersee. Links
stiet de fjoertoer.
Kaart út 1928.

‘Oan in mar is it oars as oan de sé’, sa beklaget ien fan de personaazjes fan Hein Faber him yn *Doarp oan sé* (1960), in ferhalebondel dy’t it libben yn Makkum sketst yn de tiid fan de oanlis fan de Ofslútdyk. Faber wie in âld-seeman. Hy wenne in grut part fan syn libben yn Makkum, oan de igge fan de Sudersee. Dy see spilet in wichtige rol yn syn libben en wurk. *Doarp oan sé* sit fol mei weemoed en rou: it toant in idyllyske libbenswrâld oan ‘e kust dy’t nei de ôfsluting fan de Sudersee stadichoan ferdwûn.

Boatsjes by Makkum.
Kaart út 1921.

De komst fan de Ofslútdyk (1932) en it ferdwinen fan it tij wurdt as in grut ferlies presintearre, skriuwt Faber yn syn foarwurd: 'Dit doarp oan sé is in wrâldtsje yn himsels, oan't de ôfslútdyk it iepenbrekt'. Makkum is Makkum net mear, it is ta in 'dea plak makke'. Mei it ferdwinen fan de see is it besteansrjocht fan it doarp útwiske. Makkum moat himsels op 'e nij útfine. It jild kin net mear fertsjinne wurde oan 'e see en de minsken sykje har fortún sadwaande op lân: 'De boer komt foar de fiskerman yn 't plak'. Faber syn boek ûntbleatet de minsklike, kulturele kant fan de Suderseeurken. De Ofslútdyk transformearre net allinnich in lânskip troch in see te deadzjen, mar ek in mienskip. In emosjonele wrâld gie ferlern: 'Hwat ik mis, is it smoute, it eigene, it ûnder elkoar wêzen [...] it feroaret hjir sa hommels. Wy ha gjin tiid om der yn to groeijen'.

It fertriet dat *Doarp oan sé* útdrukt, in fertriet dat field wurdt by in ûnomkearbere foarútgong en in feroaring fan it lânskip, is noch altyd relevant. Tsjinwurdich wurdt it ek troch de oerheid en Rykswekkersteat sels útdrukt. Ein 2025 presintearre deltakommissaris Co Verdaas in nij programma dat ús lân de holle biede moat oan de feroaring fan it klimaat. Verdaas wrakselet mei it erfskip fan it tweintichste-iuwske belied. Alde see-earmen as de Sudersee, it Haringvliet, de Brielse Maas, de Grevelingen, it Veerse Gat en de Lauwerssee waarden mei diken, dammen en stoarmfloedkearingen ôfsletten, wêrtroch't de wetterfeiligens op koarte termyn wol tanaam, mar ús estuarium (plak dêr't sâlt en swiet wetter by elkoar komme) yngripend feroare is: in grut part fan it yntergetidengebiet (dat by heechtjij ûnder wetter stiet) is ferlern gien en dat makket ús hjoed-de-dei kwetsber. De stadige oergang fan

see nei lân blykt nammentlik in wichtich wapen tsjin in hegere seespegel, omdat dy fungearret as in buffersône dy't it wetter opfangt, weagen delslacht en eroazje fan de kust tsjingiet.

Mei pine yn it hert sjogge ekologen en lânskipsarsjitekten werom nei 1933, de tiid foardat de Ofslútdyk en de Deltawurken werklikheid waarden en it tij yn ús lan noch oeral plak ynnaam. 'It tij moat werom komme', seit Verdaas. De deltakommissaris wrakselet mei noch in oar erfskip fan 'e tweintichste iuw: de drastyske yntervinsjes yn it lânskip holden net of amper rekken mei de belibbingswrâld fan de minsken dy't werklik op de plakken wennen dy't transformearre waarden. Har stim waard net heard en foar de emosjonele ympakt fan dy feroarings wie gjin romte. Sa skriuwt ek Faber: 'Ik ha guon sprutsen fan Gaest en fan Warkum en ek noch wol in fiskerman fan Starum en ien fan de Lemmer, mar hja wienen der allegearre pûr op tsjin. En hja seinen tsjin my dat alle fiskerlju der op tsjin wienen, sa goed dy fan de Fryske as fan de Hollânske kant. Nou...en it is ús sé op 't lêst'. De bewenners bliuwe betize en machteleas achter: 'Dat dit nou sa moast, dat men hiel gewoan de sé, dy't dochs fan harren is, droech meitsje kin. Dêr moat dochs hwat oan to dwaen wêze?'

**De bewenners
bliuwe betize en
machteleas achter**

'It tij moat werom komme'

Transformaasje

Natuer en kultuer binne mei elkoar ferweve. Dat jildt ek foar de oanlis fan de Ofslútdyk: enoarme romtlike gefolgen (in see hold op te bestean, de biodiversiteit naam drastysk ôf) wurde begelaat troch fûnemintele kulturele gefolgen (mei de see hold ek in kustkultuer mei har eigen gewoanten, kennis en tradysjes op te bestean). Oant foar koart wie dêr net folle omtinken foar, mar de kulturele en emosjonele ympakt fan romtlik yngripen krijt hieltyd mear oandacht yn belied en ûndersyk.

Yn it ûndersyk nei de kulturele transformaasje fan de Suderseekrite nei de komst fan de Ofslútdyk leit de oandacht benammen op Suderseestêden as Volendam, Urk, Marken, Wieringen en Spakenburg.

De Fryske plakken lâns de Suderseekust binne dêryn noch ûnderbeljochte. Myn ûndersyk besiket dy leechte op te foljen. Ik bring yn kaart hoe't de bewenners fan de Fryske Suderseekust besochten om te gean mei de transformaasje fan de Sudersee nei de Iselmar. Wat die dy transformaasje mei de minsken? Hoe feroare dy transformaasje har deistich libben? Fersetten sy har dêr tsjin? Joegen se utering oan rou? Wat gie yn har eagen krekt ferlern? Hoe fûnen sy har identiteit op 'e nij út doe't de see as ankerplak foar dy identiteit der ynienen net mear wie? Hokker rol spile it Sudersee-erfgoed noch op dizze kustplakken? En hoe ferhâlde de ûnderfining fan 'e lokale kustmienskippen him ta it ferhaal en it perspektyf fan 'e oerheid?

De oanlis fan de Ofslútdyk yn 1931.

Fjoertoer

Sokke fragen, dy't miskien wat abstrakt lykje, binne konkretisearre yn de fjoertoer fan De Lemmer. Doe't it dyktrajekt tusken Urk en De Lemmer yn 1939 sletten waard as ûnderdiel fan de Suderseewurken, ferlear de fjoertoer by de westlike havendaam syn funksje. It ljocht waard foar altyd dôve. Ynearsten bleau de fjoertoer wol stean, mar fan 1935 ôf waard al gjin ûnderhâld mear dien, mei as gefolch dat de toer yn de rin fan de tiid slim fertutearze. Yn 1949 tocht de gemeente deroer om de toer op te knappen, mar dat blik sa djoer dat de gemeente besleat om dy ôf te brekken. Tsjin dat beslút kaam lykwols ferset. In diel fan 'e ynwenners fan De Lemmer ferienige him foar it behâld. De diskusje oer de fjoertoer leit in spanning bleat tusken jild en sinjouwing, tusken belied en identiteit, en tusken foarútgong en oarsprong. Foarstanners fan it behâld beklamje it belang dat de fjoertoer altyd foar De Lemmer hân hat. Earst en foaral as betrouber beaken foar seelju en fiskers, mar dy tiid wie no foarby.

Dochs, sa sei men, de fjoertoer paste noch by de sfear fan De Lemmer as havenstêd: 'Hy wie ûnderdiel fan it silhouet, en as [...] de fjoertoer ûntbrekke soe, soe it byld net mear kompleet wêze.' De toer joech noch altyd in gefoel fan ferbining mei de see en syn skiednis, as in

fysyk oantinken oan de Sudersee, ek al wie dy útwiske, lykas te lêzen is yn 'e *Ljouwerter Krante* fan 7 novimber 1959: 'Sûnt de sluting fan 'e Sudersee is De Lemmer twongen, mar beret, om him hieltyd mear nei it lân te kearen. It karakter fan it doarp feroaret stadich mar wis, hoewol't in protte derop wiist dat it doarp oars is as oare 'lânstêden'. De fjoertoer draacht hjir noch altyd oan by, ek al binne de ljochten al jierren út.' It kustplak ûndergie in identiteitskrisis; it siet finzen tusken in maritym ferline en in takomstpaad dat it lân yn rûn. Krekt sa as Makkum yn de eagen fan Faber net mear Makkum wie, sa hie ek De Lemmer neffens har ynwenners 'gjin eigen gesicht mear'. De soargen oer har wenplak wiene om 'e nocht. Yn earste ynstânsje waard de sloop fan 'e fjoertoer útsteld, mar yn 1968 is er dochs ôfbrutsen.

Grappich genôch kaam de fjoertoer yn 1994 werom. Filmmakker en âld-Lemster Pieter Verhoeff liet foar it filmjen fan *De Vuurtoren* (1994) in replika bouwe, om't de film him ôfspile op De Lemmer fan de jierren 1950, doe't de toer der noch stie. Nei de opnames (dy't yn it mear autentike Starum wienen), hat de gemeente Lemsterlân de replika oernommen en werom pleatst yn de haven op De Lemmer. De replika is noch altyd ûnderdiel fan it sylhûet fan it doarp.

Troch de sentimenten by lânskipsferoaringen te ûndersykjen krije wy in better byld fan de wearden dy't minsken hechtsje oan har libbensomjouwing. Dy sentimenten fertsjinje in rol yn it belied en hoe't ús lân foarmjûn wurdt. Begryp fan wat minsken weardefol fine oan har wenomjouwing en wêrom't se om in bepaald plak of bepaalde regio jouwe, giet fierder as in diskusje oer koartetermynbelangen. It giet oer in grutter perspektyf, oer de fraach wat it betsjut om as minske ûnderdiel te wêzen fan in lânskip.

De pier by De Lemmer mei de fjoertoer oan in stoarmige Sudersee. De fjoertoer waard yn 1910 boud en yn 1968 sloopt.

Jilt Jorritsma is histoarikus en skriuwer. Yn syn wurk ferkent er it opgean fan de minske en syn omjouwing. Yn 2025 promovearre er op in ûndersyk nei de rol dy't it ferline yn de takomstfoarstellingen fan stêden spilet dy't troch klimaatferoaring sinke. Hy publisearre twa romans, Was (2021) en Autopsie (2025) en skreau dit jier de novelle Zinkstukken as Brabants Boek Present, it kadoboeke fan Noard-Brabân.

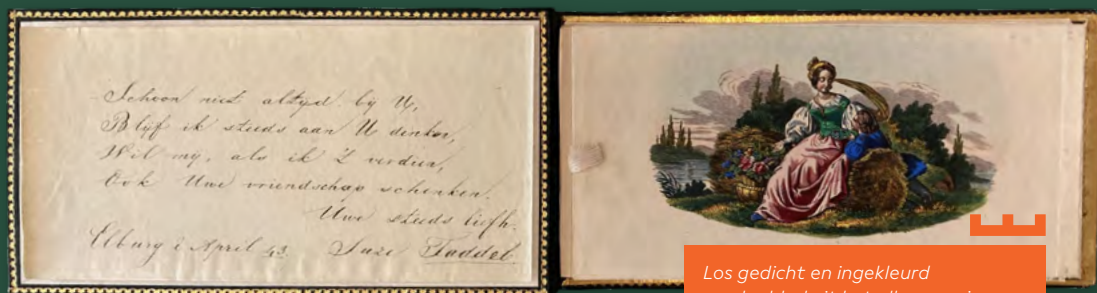
Fellow-ûndersyk

Yn syn ûndersyk 'Veranderende visies op het water' rjochtet Jilt Jorritsma (1991) him as Fellow op de eardere Fryske Suderseekust en ûndersiket er de ymmateriële ympakt fan de Ofslútdyk dêrop. Hoe beynfloede it ferdwinen fan de Sudersee, en syn transformaasje nei de Iselmar, hoe't de Fryske kustmienskippen harsels seagen en presintearren? Hoe ferwurke en/of bestried de lokale befolking de feroaring fan 'e kust, en it ferdwinen fan har âlde geuren, lûden en bylden? Oan de hân fan politike, maatskiplike en literêre uteringen siket Jorritsma nei ynsichten oer dizze fragen.

Op 14 maaie 2027 by skipstimmerwerf De Hoop yn Warkum hâldt Jilt Jorritsma foar de Freonen in lêzing oer syn ûndersyk.

'Aan de Vriendschap gewijd'

Eén vriendschapsboek van Johannes Albarda (1761-1838) en twee van Jacoba Albarda (1824-1862) zijn onlangs aan Tresoar geschonken, een mooie aanvulling op het archief van deze patriciërsfamilie.

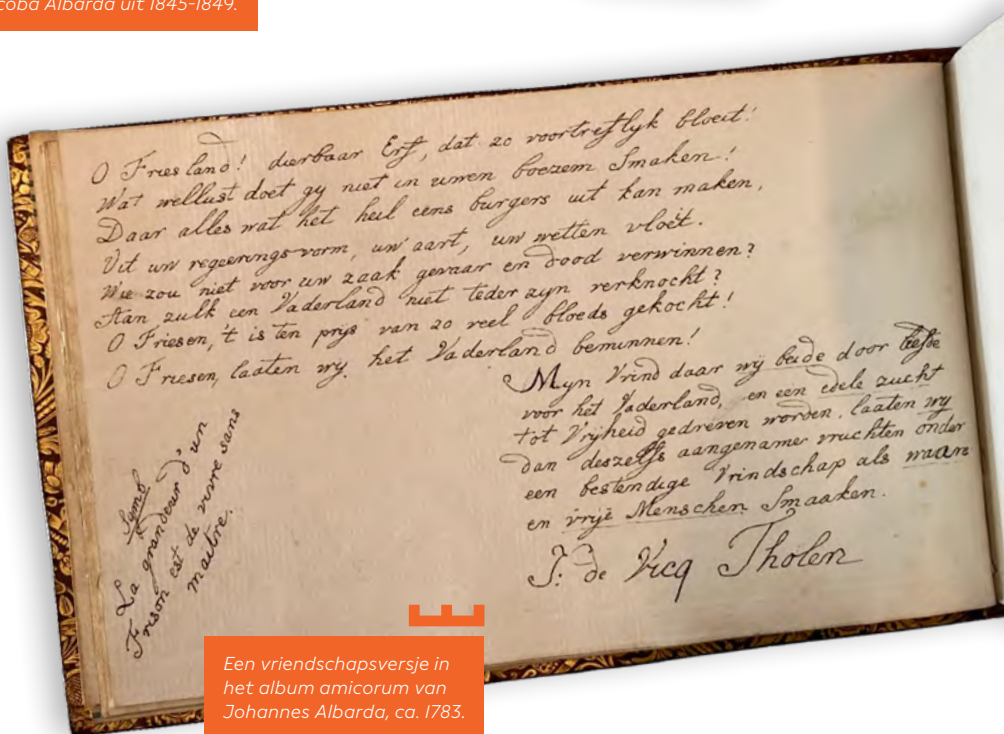
Los gedicht en ingekleurd omslagblad uit het album amicorum van Jacoba Albarda uit 1842-1849.

Het oudste exemplaar is van politicus en bestuurder Johannes Albarda. Hij studeerde aan de Universiteit van Franeker, waar hij op 11 juni 1785 promoveerde. In zijn album uit ca. 1783 zijn bijdragen te vinden van medestudenten. Jacoba Albarda was een kleindochter van Johannes Albarda en de eerste echtgenote van de uit Harlingen afkomstige Georg Maynard Tetrote (1822-1912), rechtbankpresident te Assen.

Hoewel het album amicorum sinds de zestiende eeuw vooral populair onder studenten is, begint vanaf de negentiende eeuw ook een breder publiek het genre te omarmen. Vanaf dat moment verschijnen er, naast geleerde citaten, ook gedichten, tekeningen en knutselwerken in de vriendschapsboeken. Gaandeweg wordt de inhoud steeds 'zoetiger' van karakter en ontstaat aan het einde van de negentiende eeuw het bekende poesiealbum.

Een selectie van de inhoud van het album amicorum van Jacoba Albarda uit 1845-1849.

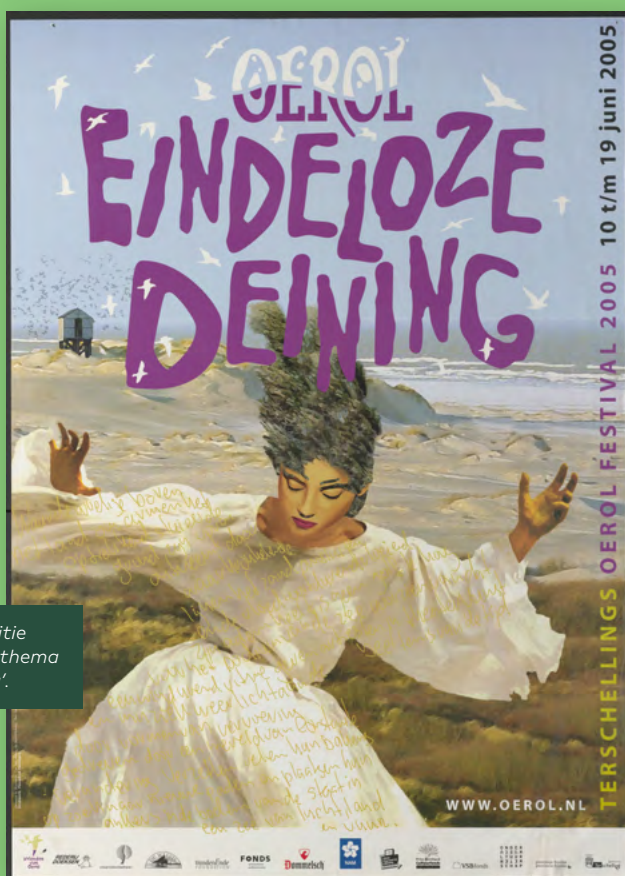
Een vriendschapsversje in het album amicorum van Johannes Albarda, ca. 1783.

Oerol en altijd

Café De Stoep in Midsland was al een broedplaats voor kunst en cultuur op Terschelling voordat op die plek het idee voor een festival op het eiland ontstond. Dit jaar bestaat Oerol 45 jaar. Reden voor een feestje en reden om het archief toegankelijk te maken en te digitaliseren.

E

Affiche van de editie van 2005 met als thema 'eindeloze deining'.

In juni staat Terschelling ieder jaar twee weken lang in het teken van Oerol. Theater in de duinen, kunst op het strand, muziek in de dorpen, Oerol is wat te beleven. De naam Oerol vindt zijn oorsprong in een oude Terschellinger traditie waarbij het vee in het voorjaar 'oerol' (overal) graasde in de weiden buiten de dorpen. De traditie verdween na de Tweede Wereldoorlog, maar leeft qua naam voort in het festival. Meermaals werden bezoekersrecords verbroken: tijdens de editie van 1996 waren er ruim 40.000 bezoekers, en in latere jaren zijn records van meer dan 55.000 bezoekers behaald. Oerol, opgericht door Joop Mulder (1953-2021), is in binnen- en buitenland een begrip geworden, en uitgegroeid tot het grootste locatietheaterfestival van Europa.

Door de jaren heen heeft het festival vele gevestigde groepen én jonge makers een podium gegeven. Theater op straat, livemuziek, beeldende kunst en verhalen die verteld worden waarbij de Terschellinger natuur en cultuur een hoofdrol spelen. Jaren van organiseren brengen ook meters archief met zich mee wat bewaard is gebleven en bij Tresoar is ondergebracht. Het archief bevat naast materiaal van de organisatie ook veel documentatie van tal van voorstellingen, artiesten, kunstenaars en andere makers die op Oerol stonden. Tryater is al jaren één van de vaste gezelschappen die met Fries- of meertalige producties op het festival staat. De meeste makers komen uit Nederland en regelmatig zijn er buitenlandse acts geprogrammeerd. Folders, krantenknipsels, posters, boeken, foto's en correspondentie met (o.a.) de pers zijn bewaard gebleven. In de stukken is de groei van het festival terug te zien: van theater in schuurtjes en optredens in kroegjes naar uiteindelijk een festival met honderd verschillende locaties waar iets te beleven valt.

Het archief van Oerol was niet compleet, er ontbraken jaargangen van o.a. de dagkranten en programmaboekjes. Eerder dit jaar is er een oproep gedaan via de sociale media met de vraag of bezoekers wellicht nog van deze ontbrekende jaargangen hebben. Al snel kwam hier reactie op, stukken kwamen per post aan, maar wel met de vraag die ons voor een dilemma plaatste: Oerolgangers wilden de fysieke stukken graag terug hebben. Bij uitzondering is besloten om alleen het digitale archiefstuk te bewaren, en het fysieke terug te sturen. Van posters, programmaboekjes en programma- en dagkranten zijn scans gemaakt in de eigen scanstudio van Tresoar. De Oerol-organisatie gebruikt ze bij projecten voor het festival. Doel is om de scans digitaal beschikbaar te maken, zodat iedereen ze kan bekijken, (her)beleven en (her)gebruiken.

Er kwam meermaals zand tussen de papieren tevoorschijn

Polsbandjes uit 2015, boven
voor gasten/pers, onder
voor bezoekers.

Vol verrassingen

Niet alleen het festival zelf brengt een divers aanbod, het archief kent ook verschillende onderdelen. Naast posters, programmaboekjes en kranten bevat het o.a. stempels, festivalbandjes, kledingstukken, een radiootje en een zaklamp. En er waren verrassingen bij, zoals (niet meer eetbare) snoepjes en vergeet-me-nietjes-zaadjes. Er kwam meermaals zand tussen de papieren tevoorschijn en er dwarrelde een kippenveer uit de stukken, behorend bij een act op het festival. Ook bij het verpakken van de archiefstukken was er soms een uitdaging: waar je normaal papier verwacht, kwamen er opeens een trui, bierviltje of vlag voorbij.

Een archiefstuk zegt vaak iets over de tijd: je maakt als het ware een reis door de tijd met festivalbandjes van enkele jaren geleden en posters uit de jaren tachtig. Soms doet het bijna nostalgisch aan, maar er is ook herkenning: artiesten die toen aan het begin van hun carrière stonden zoals Douwe Bob zonder tatoeages, zanger Blaudzun en rapper Typhoon voor hun doorbraak.

De markante Joop Mulder was van grote waarde voor Oerol en in de theater- en festivalsector. Ook hij heeft zijn sporen in het archief nagelaten. Zo zitten er diverse keycards met zijn toegangspassen tot verschillende festivals in het archief, en is zijn liefde voor cultuur merkbaar in de papieren stukken, door correspondentie met makers en theaterorganisaties. Grote inspiratiebron voor Oerol was het Festival of Fools, een theaterfestival te Amsterdam, waarvan ook een affiche uit het privébezit van Mulder in het archief zit. Hij zette hij zich ook in voor diverse andere festivals in Nederland en België.

Programmaboekje van Oerol uit 1983.

Programmaboekje van Oerol uit 1990.

De poster van Oerol in 2021.

Bierviltje met een beeltenis van Joop Mulder uit 1993. Culturele Vrijstaat was dat jaar het thema van Oerol.

Samenwerking

Bij een festival is samenwerking van groot belang, er zijn vele handen nodig om het werk te verrichten. Dat geldt ook voor het beschrijven en toegankelijk maken van een archief. Bij Tresoar zijn er zeker tien personen betrokken geweest bij het hele proces, van archiefvormers tot collectiebeschrijvers en van behoudsmedewerkers tot dataspecialisten. Daarnaast werkten we nauw samen met de organisatie van Oerol en trokken we op met het Fries Film & Audio Archief (FFAA) en Podiumkunst.net. FFAA beheert een deel van de gedigitaliseerde audiovisuele Oerol-collectie die, zodra de rechten zijn geregeld, online beschikbaar komt, terwijl Podiumkunst.net het project inhoudelijk versterkt en via een breed netwerk van muziek- en theatercollecties Oerol verbindt met ander Nederlands podiumkunst-erfgoed. Oerol presenteerde afgelopen zomer in de Tonnenloods een speciaal programma rond 45 jaar Oerol in het beleefcentrum, een interactieve plek waar de natuur en cultuur van Terschelling centraal stonden. Het festival opende met een feestelijke viering van het jubileum.

**Je maakt
als het ware
een reis door
de tijd**

Afwijken van de norm

Er was al een inventaris van het archief, maar voordat het beschrijven ervan kon beginnen, moesten er dubbele stukken uit worden gehaald en moest het archief worden geordend. Een inventaris is bedoeld om documenten in hun context vindbaar te maken, daarom zit er een bepaalde structuur en hiërarchie in. Normaliter lopen nummers in een inventaris op, maar omdat er bij dit Oerol-archief is gekozen om de laatstgenoemde stukken als eerste te inventariseren, hebben deze de 'eerste' nummers gekregen, ook al staan ze lager in de hiërarchie van de inventaris. De nummering van deze inventaris loopt door elkaar, maar dit maakt voor de vindbaarheid niets uit. Scan de QR-code om de inventaris te bekijken.

Een edelsteen in de kluis

Het begon met een boek. En niet zomaar een boek: een eerste druk uit 1543 van *De revolutionibus orbium coelestium* van Nicolaus Copernicus, waarin hij als eerste wiskundig betoogt dat de aarde om de zon draait.

Tresoar bezit een uniek exemplaar van deze druk: de marges staan vol met handgeschreven aantekeningen van Gemma Frisius. Dat exemplaar vormt de kern van mijn onderzoek.

Voor jongeren is er een pubquiz over Frisius.

Gemma Frisius werd in 1508 geboren in Dokkum als Jemme Reinerszoon. De naam Gemma Frisius is de verlatijnste versie daarvan: *gemma* betekent 'edelsteen' en *Frisius* verwijst naar zijn Friese afkomst. Na de vroege dood van zijn ouders groeide hij op in Groningen en vertrok hij naar Leuven om te studeren. Hij promoveerde daar en bracht er uiteindelijk zijn hele loopbaan door. Hij omschreef zichzelf als *medicus ac mathematicus*, arts en wiskundige. Als arts behandelde hij arme patiënten gratis en rijke patiënten, onder wie keizer Karel V, tegen royaal tarief. Als wiskundige beschreef hij in 1533 als eerste systematisch de methode van

triangulatie: het bepalen van een onbekende positie vanuit twee bekende punten, de basis van moderne landmeting en cartografie. Nog eerder, in 1530, formuleerde hij het principe om lengtegraad te bepalen met een nauwkeurig uurwerk, een idee dat pas twee eeuwen later technisch uitvoerbaar werd, maar theoretisch al volledig klopte. Tot zijn leerlingen behoorden Gerardus Mercator, Andreas Vesalius en John Dee. Hij was een spilfiguur in een netwerk van geleerden dat het wetenschappelijke landschap van de zestiende eeuw vormgaf. Toch is deze Fries niet zo bekend geworden als bijvoorbeeld Eise Eisinga.

Verboden boek

Copernicus publiceerde zijn boek *De revolutionibus orbium coelestium* (Over de omwentelingen van de hemellichamen) pas op zijn sterfbed, na decennialang aarzelen. De theologische opvattingen destijds waren lastig te rijmen met dit nieuwe wereldbeeld, en het boek was dan ook omstreden: het werd uiteindelijk door de paus op de index van verboden boeken geplaatst en bleef daar ruim twee eeuwen op staan. Het maakte daarmee deel uit van een lange traditie van wetenschappelijke werken die de gevestigde orde uitdaagden, een traditie die ook centraal stond in de tentoonstelling 'Gevaarlijke boeken: 500 jaar wetenschap onder vuur', die eerder dit jaar te zien was in het Teylers Museum in Haarlem en waarbij het exemplaar uit de collectie van Tresoar ook te zien was.

De aantekeningen in het exemplaar in de collectie van Tresoar laten zien dat Frisius het boek niet alleen las: hij rekende dingen na, vergeleek, plaatste vraagtekens en trok conclusies. Zijn annotaties zijn een venster op de manier waarop een tijdgenoot, iemand die Copernicus kende van naam en werk, dit boek las. Frisius was geen onkritische bewonderaar; hij keek kritisch naar de heliocentrische theorie: klopten de berekeningen, was het model verklarend krachtig? Pas vlak voor zijn dood sprak hij zich openlijk uit ten voordele van Copernicus. Zijn annotaties laten de weg daarnaartoe zien.

Gemma Frisius stierf in 1555 in Leuven, op 46-jarige leeftijd, aan nierstenen. In 2025 fuseerden twee Friese ziekenhuizen onder de naam Frisius MC. Zo wordt de naam van de Friese geleerde, wiens handschrift in de marge staat van een van de meest invloedrijke boeken uit de wetenschapsgeschiedenis, niet vergeten.

**Wie de f*ck
is Frisius?!**

Portret van Frisius
door Maarten van
Heemskerck uit 1540.

Tresoar als onderzoeksplek

Lauren Filarski liep stage bij Tresoar in het kader van de masteropleiding Science Education and Communication aan de Rijksuniversiteit Groningen. Vanuit haar achtergrond in wetenschapscommunicatie onderzocht zij het leven en werk van Gemma Frisius, met als doel zijn verhaal toegankelijk te maken voor een jong publiek van 15 tot 30 jaar. Dit resulteerde in twee producten: een pubquiz en een expositieconcept, beide onder de titel *Wie de f*ck is Frisius?!* De pubquiz wordt in september voor het eerst georganiseerd in Leeuwarden. De expositie bestaat uit fysieke installaties in Tresoar en een online tegenhanger.

'Wat mij bij dit onderzoek trof, is hoe toegankelijk Tresoar is als werkplek voor wetenschappelijk onderzoek', vertelt Lauren Filarski. 'Tresoar bezit een collectie die ver uitstijgt boven regionale of lokale interesse. Voor studenten die historisch-wetenschappelijk onderzoek willen doen op het gebied van wiskunde, astronomie, geneeskunde, cartografie en aanverwante vakgebieden is het archief van Tresoar een ware schatkamer. Hopelijk inspireert dit onderzoek anderen om die collectie te ontdekken.'

24 sept	Rondleiding 14.00 uur, Tresoar	Hoe ordent Tresoar bijna 37 kilometer aan materiaal in het depot? Tijdens de gratis rondleiding krijg je een uniek kijkje achter de schermen en ontdek je de schatten van Tresoar. Ook op 29 oktober en 26 november.
1 okt	SGL-lêzing 13.00 oere, Tresoar	Studium Generale lêzing yn gearwurking mei it Obe Postma Selskip. Mei de start fan de nije Bachelor Frysk oan de Ryksuniversiteit Grins stiet ek de fraach nei de takomst fan de frisistyk wer sintraal. Anne Merkuur fertelt oer taalferoaring en de takomst fan de frisistyk.
1 okt	Silent Book Club 19.45 uur, Tresoar	Elke eerste donderdag van de maand is de Silent Book Club: neem je boek mee naar Tresoar en zoek een plekje in Kafee De Gouden Leeuw. Lekker een uurtje lezen en kom in contact met andere lezers. Ook op 5 november en 3 december.
15 okt	Lunchlezing 12.30 uur, Tresoar	Jeroen Punt en Caspar van Dijk vertellen over het zwaard van Grutte Pier. Was het met een lengte van 2,14 meter bruikbaar? Wat is de betekenis van zulke tweehandszwaarden? Meer lunchlezingen op 17 september (Ilja Nieuwland), 19 november (Pauline Broekema) en 17 december (Nynke Rixt Jukema).
25 okt	Maand van de geschiedenis 14.00 uur, Historisch Centrum Leeuwarden	Frits Mostert vertelt over 200 jaar ziekenhuis Frisius MC en zijn voorgangers. In zijn boek <i>Opereren in de bestuurskamer</i> beschrijft hij hoe deze instellingen ontstonden en samenkwamen. De eerste vermeldingen van zorg voor zieken in Leeuwarden dateren uit het begin van de 16de eeuw.
26 nov	Filosofiecafé 19.30 uur, Tresoar	Bas Haring verkent de wereld van de kunstmatige intelligentie (KI). Met filosofische scherpzinnigheid en humor ontrafelt hij de ervaren magie van KI en laat zien hoe menselijke en kunstmatige intelligentie elkaar kunnen aanvullen. Meer Filosofiecafé op 24 september (Marjan Slob) en 22 oktober (Marc Pauly).

Uit in Huis

Ontdek Tresoar tijdens een middag vol verhalen, kunst en geschiedenis met een programma voor jong en oud. Dwaal door bijzondere tentoonstellingen, ontdek je familiegeschiedenis, krijg een rondleiding door het archief, laat je inspireren door Dichter fan Fryslân Arjan Hut, doe mee aan een workshop alternatieve druktechnieken of ga op avontuur met de speurtocht door het gebouw.

12 september
11.00-17.00 uur,
Tresoar

Gouden Lida

Mei in nijsgjirrich programma, mei goud as tema, bringt Tresoar in earbetoan oan Lida Dykstra. De alsidige skriuwster hat al sa'n 100 boeken, meast foar bern, skreaun en wûn as earste Fryske skriuwster oait in Gouden Griffel, foar har berneboek *De wonderverteller*. Tal fan aspekten út har rike karriêre komme oan bar.

23 oktober
13.30 oere,
Tresoar

Attische Nachten

Tijdens de Verhalenavond op 20 november is het oudste boek uit de collectie van Tresoar, *Attische Nachten* van Aulus Gellius uit 836, de inspiratie voor een avond vol cultuur, verhalen en beleving met diverse activiteiten zoals lezingen, workshops en muziek.

20 november
19.00-24.00 uur,
Tresoar

De tentoonstelling 'As ien fan ús falt...' is te zien tot en met 27 september en de expositie 'Lytse ivichheid-Eindeloos nu' is tot mei 2027 te zien.

Dit is een selectie van de activiteiten. Kijk voor meer informatie en aanmelden op: tresoar.nl/agenda of meld je aan voor de nieuwsbrief en blijf zo op de hoogte. Scan de QR-code.

Fellow
Ramón Boldt

Fellow
Marcello Cattaneo

Freonen fan Tresoar

Oprop

It is altyd in leuke puzzel om in nijsgjirrige Freone-aktiviteit te betinken en te organisearjen. Wat wurdt it tema en wa nûgje we út as haadsprekker? Hoe krije we wat dynamyk yn de byienkomst? Noch in pear gasten derby? Wat is in passende lokaasje? Leuk om te dwaan, mar it freget wol tiid. As bestjoer kinne we hjirby wol wat help brûke. Liket it dy aardich om mei te dwaan yn de tarieding fan in Freonejûn of útstapke? Lit it witte oan Katja Westra (k.westra@planet.nl).

Utsapke

It útstapke op 19 septimber foar de Freonen giet dit jier nei it âlde stedhûs en it Old Burger Weeshuis, beide yn Snits. De Freonen hawwe dêr healwei augustus al in útnûging foar krigen.

Lêzing en geskink

It geskink fan de Freonen wurdt by de lêzing fan Ilya Nieuwland en Arjen Dijkstra op 29 oktober oanbean. Lês dêr mear oer op side 18.

Twee nieuwe Fellows

Ramón Boldt onderzoekt een opvallend kenmerk van het Oudfries, dat de *figura etymologica* wordt genoemd. Het gaat om uitdrukkingen zoals 'een lied zingen', waarbij een werkwoord wordt gecombineerd met een nauw verwant zelfstandig naamwoord. Door teksten uit de Richthofenkolleksje te bestuderen, zal hij deze uitdrukkingen identificeren, classificeren en vergelijken met soortgelijke patronen in andere Oudgermaanse talen. Zo hoopt hij nieuw licht te werpen op het Oudfries, het belang ervan voor de geschiedenis van de Germaanse talen te benadrukken en misschien zelfs bij te dragen aan een nieuw uitgebreid woordenboek van het Oudfries.

Marcello Cattaneo onderzoekt de verzameling Hebreeuwse werken in de oude universiteitsbibliotheek van Franeker. Er zijn boeken bij van uiteenlopende genres uit de Joodse en rabbijnse literatuur die de christelijke studie van de Bijbel konden bevorderen. De collectie weerspiegelt de overtuiging dat kennis van de volledige Joodse geleerdheidstraditie en de Hebreeuwse filologie een belangrijke invloed konden hebben op de gereformeerde theologie. Door deze boeken te bestuderen is het niet alleen mogelijk om meer inzicht te krijgen op het Hebreeuws onderwijs in Franeker, maar ook op de geschiedenis van de Hebreeuwse boekenhandel tussen christenen en joden in de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden.

Kolofon

Letterhoeke is in útjefte fan Tresoar en de Freonen fan Tresoar

Bist de Fryske taal, kultuer en skiednis taggedien? Stypje Tresoar en wurd Freon. As Freon fan Tresoar helpt de groei en bloei fan Tresoar mei te fersterkjen. Foar € 25,- yn it jier wurdst Freon fan Tresoar - museum, argyf en bibliteek foar de Fryske taal, kultuer en skiednis. As tank krijst trije kear jiers fergees *Letterhoeke* tastjoerd en wurdst útnûge foar spesjale Freone-aktiviteiten.

Freon wurde?

Belje 058-7890789,
stjoer in mail nei
info@tresoar.nl
of scan de QR-koade

Redaksje

Marijke de Boer (einredaksje),
Linda Hoekstra, Riemer Janssen,
Janna Kootstra en Tsjalline Idsardi
(Freonen)

Foarmjouwing

Bureau Meenes, Makkum

Printwurk

Van der Eems, Easterein

Omslach

Byld fan it affysje fan Oerol yn 2021.

TRĚSOAR

Boterhoek I
Postbus 2637
8901 AC Ljouwert

058-7890789
info@tresoar.nl
tresoar.nl

TRĚSOAR

Museum, argyf en biblioteek Fryslân